

Při oceňování novot, na něž osnova největší důraz klade, totiž instituce kancelářských pomocníků a zjednodušení řízení kontumačního, dlužno si připamatovati, že z převeliké části osnova chce dáti zákonný podklad tomu, co už dnes se u soudů fakticky provádí, aniž hlasy o přetížení soudů umlkají.

Statistika na vysokých školách a v úřadech.

Napsal *Dr. František Weyr.*

Nemohu se zde šířiti o statistice vůbec: o jejím vývoji jako vědy nebo vědecké metody, o jejím postavení v souboru věd sociálních vůbec atd. Zde chci poukázati pouze k tomu, jak se pěstuje, resp. jak by se pěstovati měla na vysokých školách a jak jsou zařízeny statistické úřady. K tomu ovšem zapotřebí historického exkursu, třeba jen krátkého.

Kdo chce si učiniti obraz, jak se vyvíjela statistika jako zvláštní disciplína na vysokých školách — rozumí se, že v následujícím budu hleděti hlavně k poměrům rakouským —, nesmí přehlédnouti toto: že se svého času jednak přednášely a zkoušely snad disciplíny, které dle nynějšího názoru jsou statistickými (třeba jen v nejširším smyslu), aniž byly výslovně statistickými zvány, jednak, že se pod jménem „statistika“ tradovaly předměty, které nebyly nebo aspoň nejsou to, co nyní všeobecně „statistikou“ rozumíme. Souvisí to s různými změnami, které pojem statistiky během doby prodělal.

Nyní jsme uvykli spojovati s pojmem „statistika“ představu čísel a tabulek. Již slovo „statistika“ samo tomu však nasvědčuje, že tak nebylo vždy: neboť etymologicky nemá nic společného s pojmem čísel a tabulek, nýbrž spíše buď s latinským slovem „status“ — stav, Zustand — nebo italským „stato“ (stát). V tomto smyslu užíval jej jeho vynálezce *Gottfried Achenwall* (* 1719, † 1772), který jako první obor svých přednášek nazval *statistikou* a pro svůj vynález bývá — ač neprávem — nazýván „otcem statistiky“. ¹⁾ Tyto přednášky byly naukou o t. zv.

¹⁾ Před ním užívalo se toliko přídavného jména: *statisticum*, *statistica*.

státních pozoruhodnostech (Staatsmerkwürdigkeiten). Sám vyvozuje slovo „statistika“ od italského ragione di stato a statista (státník) a definuje statistiku takto: „Pozorují-li nějaký stát, vidím nekonečné množství věcí, které se v něm skutečně nacházejí. Mezi nimi jsou některé, které se dotýkají jeho blaha tak, že tomuto buď překážejí nebo je podporují. Tyto lze nazvat státními pozoruhodnostmi. Souhrn skutečných státních pozoruhodností nějaké říše nebo republiky tvoří jich státní zřízení (Staatsverfassung) v širším smyslu a naukou o státním zřízení jednoho nebo několika jednotlivých států jest statistika. Její konečný účel směřuje k tomu, aby se znalostí států dospělo k státní moudrosti (Statsklugheit). O vnitřním zájmu státu, o prostředcích ku podpoře státního blaha, ku zvýšení počtu obyvatelstva a přebytku, ku povznášení věd, průmyslu a obchodu, ku odpomahání nedostatků ústavy lze pojednat při každém jednotlivém státu zvlášť. Vnější zájem státní, otázka, zda-li má zapotřebí cizích národů čili nic, zda-li musí se jejich moci mnoho nebo málo obávat, vyžaduje srovnání jednoho státu se všemi ostatními a nemůže tudíž pochopena býti bez předchozí znalosti ostatních států.“

To byl tedy původní obsah přednášek, které se výslovně označovaly jako „statistika“. O tomtéž předmětu konaly se ostatně již dříve přednášky, aniž však byly nazývány statistikou. Tak konal profesor *Herрман Conring* (* 1606 † 1681) přednášky pod titulem „Notitia rerum politicarum nostri aevi celeberrimarum“. Conring a Achenwall našli záhy mnoho napodobitelů a podobná deskriptivní a populární kolegia o cestopisech a zeměpisu vůbec byla tehda velice oblíbená. (Kolegia o fyzickém zeměpisu uvedl do universitních přednášek jako prvý *Kant* (1756); srovn. *Paulsen*: Immanuel Kant, Sein Leben und seine Lehre, str. 35).

Bylo by zajímavé, kdyby se daly sledovati poznenáhle změny, které se během doby děly v obsahu a způsobu tradování kolegií statistických na universitách. Jisto jest aspoň, že vývoj statistiky jako vědy a vědecké metody nemohl zůstat bez účinku na obsah a způsob přednášek statistických. Vždyť zpravidla ti, kdož tuto disciplinu na vysokých školách přednášeli, pěstovali ji i literárně. A v literatuře doznala původní Conringova a Achenwallova nauka o státních pozoruhodnostech, statistikou zvaná,

takové změny, že s nynější statistikou sdílí již jen společné označení.

Povstalo období t. zv. „otroků tabulkových“ (Tabellenknechte) jako reakce proti všeobecné a ryze popisné nauce o státních pozoruhodnostech a nastal tuhý literární boj mezi oběma stranami. Oni, k nimž částečně možno přičísti i žáka Achenwallova *A. L. Schlözera* (* 1735, † 1809), obraceli se proti staré škole na př. argumenty jako: „Všeobecné údaje, že nějaká zem má požehnané vinnice, krásné manufaktury, květoucí obchod, trochu pěstuje žito atd., obsahují všechny popisy zemí a cest, avšak takovými všeobecnými údaji, pokud je nelze vyjádřiti správnými, skutečnými čísly, prospěje se málo znalosti států“ (Staatenkunde, Schlözer). Odpůrci odpovídali, že tabulkami a čísly podává se o státu pojem, jaký nabýváme o člověku, když se nám udá délka jeho rukou a noh. Z těchto půtek vyšli jako naprostí vítězové „tabulkoví otroci“. Měli ovšem značnou posilu ve statisticích anglických a francouzských. Neboť ona statistika ve smyslu Conringově a Achenwallově byla specialitou německou. Současně skoro s touto německou naukou o státních pozoruhodnostech vyvíjela se v Anglii a Francii nauka, zvaná *politickou arithmetikou*, pěstovaná *J. Grauntem* (* 1620 † 1674), *W. Pettym* (* 1623 † 1687) a *Lavoisierem* (* 1743 † 1794). Tyto politické arithmetiky dlužno označiti duševními otci tabulkových otroků německých. Jich školu musíme si, jak praví *Schnapper-Arndt* (Sozialstatistik, str. 12), představovati jako pracující v duchu školy Baconovy: experimentem a exaktností. Zároveň se změnou právě naznačenou, totiž přechodem od všeobecné, slovní deskripce k deskripci exaktní, číselné, provedena změna ještě hlubší: přechod od metody ryze deskriptivní k metodě induktivní, nomothetické. Působil tu v Německu známý Jan Petr *Süssmilch* (* 1707 † 1767; žil tedy současně s Achenwallem) se svou publikací „Göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechts, aus der Geburt, dem Tode und der Fortpflanzung desselben erwiesen“ (1740), který svou statistikou, jak z právě uvedeného titulu plyne, nechtěl jen popisovat, nýbrž *dokazovati*. Byl to pokus v celku ještě naivní, avšak ježto první svého druhu, svými důsledky velevýznamný. Neboť po *Süssmilchovi* přišel *J. Quetelet* (* 1796 † 1874), který induktivní, nomothetickou metodu ve statistice přivedl

k úplnému vítězství. Když pak konečně Karel *Knies* vystoupil svým spisem „Die Statistik als Selbständige Wissenschaft“ (1850), byl disciplíně o „pozoruhodnostech státních“ definitivně odejmut titul „statistiky“. Označovala se nadále naukou o státech (Staatenkunde).

Tento poznenáhlý vývoj a přeměna předmětu statistiky dají se, pokud hledíme k literatuře, velice hezky stopovati a vylicíti — kdo by předmět chtěl podrobně vyčerpat, mohl by tak učiniti bez velkých obtíží v obsažnější monografii —, nám však jde o podobný vývoj, který prodělaly statistické přednášky na universitách. Zde lze jen všeobecně tolik říci, že zmíněnou přeměnou počala upadati statistika jako učební předmět universitní. *Meitzen* ve své „Geschichte, Theorie und Technik der Statistik“ má zvláštní odstavec nadepsaný „Verfall der Statistik als Lehrgebäude“ a praví tam: „Die bedeutende Entwicklung der neuen wissenschaftlichen Disziplinen entzog dem Achenwallschen Lehrgebäude durch weit vertiefte Behandlung wesentliche Bestandteile seines Stoffes. Die Nachrichten des herkömmlichen Systems der Staatsmerkwürdigkeiten erhielten unvermeidlich den Charakter des Oberflächlichen, und bald erlitt die Statistik als Universitätsdisziplin fühlbaren Abbruch. Allerdings lehrten noch Lüder († 1819 in Jena), Mensel..... mit Erfolg im Sinne der Schlözerschen Statistik. Auch vermochten in Österreich v. Holzgethan, Schnabel, v. Schlieben, Franzl u. a. die Überlieferung dauernd fortzuführen, weil sie durch Anforderungen der Prüfungsreglements für die Beamtenvorbereitung konserviert wurde. Mehr und mehr aber starb mit den älteren Lehrern auch die ältere Lehre aus. Die Tabellenstatistik konnte jedoch, wenigstens in ihrer damaligen Form, vom Katheder nicht gelehrt werden.“ (str. 33). Podobný všeobecný úpadek statistiky jako disciplíny universitní lze stopovati i v studijních řádech r a k o u s k ý c h. Vývoj statistiky jako učebního a zkušebního předmětu byl zde asi tento:²⁾

Dvorním dekretem ze dne 3. X. 1774 byla zavedena „Notitia praecipuorum Europae regnorum (tedy statistika ve smyslu

²⁾ Zde přidružuji se *Inamy-Sternegga*: „Der statistische Unterricht“ (Allgem. statistisches Archiv, I. sv.).

Achenwallově) jako učební předmět pro 5. semestr právnických studií a předmět ten svěřen profesorů německých dějin říšských. Již před tímto oficiálním zavedením všímali si ostatně různí profesori ve svých přednáškách příležitostně statistiky (na př. *Justi* a *Sonnenfels*).

Císař Josef II. zrušil spojení statistiky s německými dějinami říšskými a přidělil ji profesorům „politiky“; zároveň zrušen příkaz užívati při přednáškách Achenwallova spisu „Staatsverfassung der vornehmsten europäischen Reiche und Völker“ (1769) a Tozeniova „Gegenwärtiger Zustand von Europa“ (1767) a dovoleno profesorům přednášeti dle svých vlastních přednáškových sešitů.³⁾ Studijní reformou ze dne 3. VII. 1790 byla statistika předepsána jako obligátní předmět pro 4. ročník právnických studií. Od r. 1794 přestávalo poznenáhlu spojení statistiky s politikou.

Samým počátkem 19. století stala se statistika z k u š e b n í m předmětem dvou semestrálních zkoušek a rigoros. Tento stav, který potrvál až do roku 1855, jest vrcholem formální (vnější) důležitosti, kterou statistika jako učební předmět universitní dosáhla. Studijní řád z roku 1855 ponechal již pouze r a k o u s k o u statistiku jako obligátní předmět pro přednášky a státovědecké zkoušky státní. E v r o p s k á statistika zkoušela se pouze při rigorech. Roku 1878 odstraněna zkouška ze statistiky při rigorech vůbec. I v následující době pak neustala tendence po omezování statistiky jako discipliny fakultní. Inama-Sternegg n. u. m. připomíná, že roku 1887 podaly právnické fakulty ve Vídni a Štýrském Hradci ve svých dobrých zdáních, týkajících se reformy právnických studií návrh, aby statistika byla odstraněna vůbec jako obligátní a zkušební předmět. Naproti tomu vyslovila se v říjnu 1889 anketní komise při ministerstvu vyučování velkou většinou pro ponechání statistiky jako obligátního učebního předmětu.

Zmíněná již tendence po omezování statistických disciplin měla asi hlavní své důvody v neuspokojivém způsobu, jakým se

³⁾ Inama-Sternegg cituje n. u. m. tehdejší velice charakteristické předpisy o tom, jak se měla statistika tradovati. Dle nich nemělo se za statistiku pokládati „p o s u z o v á n í státních ústav, jejich výhod a nedostatků, nýbrž v y p r á v ě n í (Erzählung) o těchto ústavách a nerozlučitelně s tím spojené dějiny jich změn“.

statistika na universitách přednášela a zkoušela. S mnohých stran vyslovovány stesky, že se přednášejí a zkoušejí pouhá čísla. Uvádím na doklad toho úryvek z řeči, kterou měl známý statistik profesor Ferdinand *Schmid* na konstituující schůzi „německé statistické společnosti“ (odbor německé společnosti pro sociologii,⁴⁾ která se zabývala mimo jiné také otázkou „statistiky na vysokých školách“: Es ist mir noch heute in peinlicher Erinnerung, wie bei meiner dritten juristischen Staatsprüfung der von mir sonst so hoch geschätzte Staatsrechtslehrer *Jellinek* sich der ihm obliegenden Aufgabe, mich aus Statistik zu prüfen, in der Weise entledigte, daß er mich einfach um das prozentuale Verhältnis der verschiedenen Nationalitäten in den gemischtsprachigen Kronländern befragte.“

Vyučovací správa rakouská vyhověla takovým a podobným rekriminacím a nynější studijní řád (nař. min. vyučování ze dne 24. prosince 1893 č. 204 ř. z.) uvádí „všeobecnou srovnávací a rakouskou statistiku“ („allgemeine vergleichende und österreichische Statistik“) již jen jako obligátní předmět ve výměru 4 hodin týdně v jednom semestru, který musí každý posluchač práv poslouchati, chce-li býti připuštěn k judicielní a státovědecké zkoušce (§ 6. cit. nař.). Od roku 1894 se tedy statistika u nás již nezkouší, nýbrž jen přednáší. Jak? O tom nemáme, jak jsem již podotknul, všeobecných dokladů po ruce. Každý — sit venia tomuto eufemismu! —, kdo absolvoval právnická studia, má jen vlastní zkušenosti o této otázce. A bude asi málo lidí, kteří měli příležitost poslouchati a srovnávati statistické přednášky několika profesorů.

Za to můžeme, srovnáme-li si svrchu podaný vývoj statistiky jako vědecké discipliny s oficiálním označením nynějšího obligátního statistického kolegia na rakouských universitách, dospěti ku dosti jasnému úsudku o tom, jaký druh statistiky tanul asi v r. 1893 naší vyučovací správě na mysli a jak si představovala tyto statistické přednášky. Přečteme-li si totiž pozorně citovanou zde definici statistiky, kterou podal starý *Achenwall*, shledáme, že se úplně kryje s naší nynější oficielní „vše-

⁴⁾ Viz Deutsches Statistisches Zentralblatt, 1911, č. 6.

o b e c n o u s r o v n á v a c í a r a k o u s k o u s t a t i s t i k o u“. Profesor tudíž, který na základě nějaké libovolné statistické příručky vykládá svým posluchačům, že stát A má x , stát B $x + y$ obyvatelů a že tudíž z toho plyne, že stát B má o y obyvatelů více než stát A, že rakouský stát má a obyvatelů, b živnostenských, c zemědělských závodů atd., vyhovuje tím zajisté intencím min. nařízení ze dne 24. pros. 1893! O tom není nejmenší pochyby. Vyučovací správa zůstala tudíž se svým označením statistických přednášek o 100 let za vývojem literární statistiky pozadu.

Co profesor dále ještě přednáší, o to se vyučovací správa již nestará. Poznání, že nelze od nikoho žádati, aby si spoustu pouhých čísel pamatoval, a že i případné zapamatování nemělo by velké ceny, vedlo důsledně k odstranění této statistiky à la Achenwall jako zkušebního předmětu. Poznání, že se při této Achenwallovské statistice jedná o zprostředkování poznatků, k jichž pochoopení naprosto není zapotřebí vysokoškolské přednášky (která obrací se na posluchače s maturitním vysvědčením!), mělo důsledně vésti k odstranění této statistiky jako obligátního kolegia. Chtěla-li vyučovací správa i na dále statistiku ponechat v studijním rozvrhu, měla obor a obsah její přesněji a moderněji vyznačit. Nikdo nemůže v tomto přání spatřovati atentát na drahocennou svobodu vyučování vysokoškolského. Jinak musel by vůbec každý t. zv. „učební příkaz“ (Lehrauftrag), pravidelně udělovaný vysokoškolským profesorům, býti považován za nepřístojné omezování svobody učení. Neboť tuto svobodu možno rozumně vztahovati toliko na způsob a metodu, jakou vysokoškolský profesor určený mu předmět traduje. Jak kdo chce přednáseti říšské dějiny rakouské, civilní proces, trestní právo atd., to jest zůstaveno jeho libovůli, musí to však býti říšské dějiny, civilní proces, trestní právo; však co Achenwall nazýval statistikou, přestalo, jak jsme viděli, vůbec již býti statistikou v moderním smyslu. Žádným způsobem pak nehodí se tyto „státní pozoruhodnosti“, ať je již nazýváme jakkoli, za s a m o s t a t n ý, o b l i g á t n í předmět na naše právnické fakulty.

Zbývá nyní velice těžká otázka, zda-li a za jakých okolností možno odporučovati, aby ona statistika v moderním smyslu zůstala obligátním předmětem nebo dokonce stala se opět zkušebním

předmětem na právnických fakultách a jiných vysokých školách?⁵⁾ Praejudicielní pro zodpovězení její jest jiná, ne méně těžká methodická otázka: chceme-li uznati statistiku jako samostatnou vědu t. j. v materiálním smyslu (se zvláštním předmětem vědeckým) nebo pouze ve smyslu formálním (t. j. bez samostatného předmětu), tedy jako zvláštní m e t h o d u jiných věd. První názor dá se jen stěží udržeti, ačkoliv jako takový eo ipso není nijak nemožný. (Nejnověji na př. *Schnapper-Arndt*, l. c. str. 15, praví, že lze statistiku konstruovati jako vědu se samostatným předmětem, když jí ho přesně vymezíme: totiž lidskou společnost; to by byla pak t. zv. „sociální statistika“). Držíme-li se druhého názoru, který vidí ve statistice v první řadě určitou metodu k získání nových vědeckých poznatků, pak docházíme co do naší otázky k tomuto důsledku: Na právnické fakultě přednášejí se v první řadě v ý s l e d k y vědecké práce a jen zcela poddružně vyučuje se p r o s t ř e d k ů m, jak k těmto výsledkům lze dojíti. To souvisí s posláním právnického studia universitního vůbec, které vychovává v první řadě praktiky (úředníky atd.) a nikoliv učence. Tak na př. podávají se v historicko-právních přednáškách v ý s l e d k y dosavadní historicko-právní vědy; od profesora nelze žádati, aby ve svých přednáškách učil o methodách, pomocných disciplínách, archiválních studiích atd., na základě kterých se k podobným výsledkům došlo a dochází. Podobně má se to se studiem pozitivně-právních disciplin; i zde vysvětluje a vykládá se pozitivní právo a nepodávají se návody, jak sepisovati literární práce právnicko-dogmatické. Návod k vědecké, po případě praktické práci neskytají tudíž přednášky, nýbrž pro tento účel zavedena jest instituce vědeckých s e m i n á ř ů nebo praktických cvičení. Vyučovati statistické m e t h o d ě v p ř e d n á š k á c h jeví se tudíž již s právě naznačeného stanoviska výjimkou vzhledem k všeobecnému zařízení právnických studií na fakultách. A i samo o sobě jest velice těžké. Bez skutečné spolupráce posluchačů, bez konkrétních příkladů a cvičení na skutečném statistickém materiálu — který zde má podobný úkol jako klinický materiál pro medika — bude

⁵⁾ Jak známo, stala se v novější době statistika učebním předmětem i na jiných vysokých školách (technických, zemědělských). Nikdo ovšem i zde neví, co se vlastně pod tímto titulem skutečně přednáší, zda-li Achenwallovske „státní pozoruhodnosti“ či skutečná statistika v moderním smyslu.

těžko vštípiti mu názorný obraz o statistické praxi. A jakmile obraz není názorný, stává se nutně nezajímavým a nudným.

Z řečeného plyne samo sebou již důsledek pro shora položenou otázku: nauka o statistické methodě patří do *semináře*. Pokud se pokládá vyučování výsledkům statistickým za nutné, může se toto díti na dále v přednáškách; populárními a oblíbenými se tyto přednášky nikdy nestanou, třeba by se zkoušely tyto výsledky při všech zkouškách. Tímto názorem odchytil jsem se ovšem od stanoviska *Inama-Sternegg*, který n. u. m. (str. 21) o této otázce praví: „Die vielverbreitete Ansicht, daß der statistische Universitätsunterricht seinen Schwerpunkt in die Seminarien verlegen müsse, kommt daher zu dem praktischen Ergebnisse denselben überhaupt aus der Reihe der normalen Universitätsdisziplinen zu streichen; denn im Seminar können der Natur der Sache nach nur Wenige frühzeitig unterrichtet werden, und muß anderseits mehr gelehrt werden, als für den normalen Studiengang notwendig ist. Das Wohlwollen, daß man der Statistik damit bezeugen möchte, daß man für sie besonders die Seminarien reklamiert, schlägt daher in das Gegenteil um; der Irrtum, als ob die Lehre von der Statistik im wesentlichen nur Methodologie sei, reißt eine sehr empfindliche Lücke in den staatswissenschaftlichen Unterricht, indem sie das positive Wissen von den Größen- und Stärkeverhältnissen der gesellschaftlichen und staatlichen Kräfte und damit das allgemein bildende Element der Pflege des dimensionalen Erkennens in Bezug auf die soziale Welt eliminiert.“ Různost mého názoru jest však jen zdánlivá. Neboť to, co chce *Inama-Sternegg* rezervovati statistickým přednáškám, není v podstatě nic jiného, než ona stará „nauka o státech“ (*Staatenkunde*). Jsem ovšem poněkud skeptickým vůči citovaným větám *Inamových*. Vždyť sprostředkování onoho „positives Wissen von den Größen- und Stärkeverhältnissen atd.“ spočívá vlastně ve sdělování pouhých čísel, která posluchač s normální pamětí musí zapomenouti, jakmile opustí posluchárnu. A mnohému posluchači zajisté napadne, že by si mohl ono takto universitní přednáškou získané „positives Wissen atd.“ mnohem pohodlněji a spolehlivěji opatřiti z kterékoliv statistické příručky.⁶⁾

⁶⁾ Ačkoliv jsem sám statistických přednášek *Inamových* neposlouchal, slyšel jsem od mnohých bývalých jeho posluchačů podobné úsudky.

Semináře jsou ovšem dle své podstaty zařízeny pouze pro malý počet posluchačů. Má-li statistika zůstatí obligátním předmětem, musili by se dáti veškerí posluchači zapsati do semináře statistického. — Jest těžko o těchto věcech psáti. Jsem přesvědčen, že by za stávajících poměrů profesor statistiky každé rakouské university, do jehož statistického semináře by bylo přihlášeno 200 posluchačů, mohl přece velice dobře seminář svůj odbývati, aniž by tím vyučování trpělo. Příčí se mi věru, podávati zde podrobné reformní návrhy, které by hleděly k illusorním poměrům jako skutečně existentním!

Z předešlých vývodů vyplývá dále odpověď na otázku vhodnosti opětného zavedení statistiky jako zvláštního zkušebního předmětu při státních zkouškách. Tyto jsou *t h e o r e t i c k é*, statistika jako zvláštní metoda pro praxi mohla by však býti toliko předmětem *p r a k t i c k é* zkoušky. A i okolnost, že jen zcela nepatrná část absolvovaných právníků vstupuje do odborné služby statistické, neodporučuje zavedení této zkoušky pro všechny právníky.⁷⁾ *P r a k t i c k é* zkoušky statistické měly by spíše konati statistické úřady při výběru odborných sil a to hned při přijetí nového úředníka anebo — podobně jako v jiných odvětvích státní služby — po uplynutí určité praxe. Takové statistické zkoušky jsou ostatně u nás v Rakousku částečně již zavedeny. (Pro statistické úředníky v ministerstvu obchodu; nař. min. obchodu ze dne 4. července 1907 č. 190 ř. z.) — —

Velice aktuální otázkou jest *o r g a n i s a c e* statistické služby v úřadech. Tato doznala podobných změn jako statistika sama. Zprvu byly statistické úkoly přenášeny na různé správní a soudní úřady příležitostně. Byla to nesamostatná statistika — říká se jí „nevyhloučená“ (*unausgelöste Statistik*) — ve dvojím směru. Jednak totiž data její zpravidla nebyla získávána

⁷⁾ Kdyby nabyly nynější statistické přednášky ráz seminárních cvičení, rozdělil by se pravděpodobně počet účastníků na dvě nestejně skupiny: ti účastníci, kteří chtějí býti později odborně-statisticky činnými, byli by *a k t i v n ý m i* účastníky, zbývající většina navštěvovala by statistický seminář podobně jako nyní navštěvuje statistické přednášky. Pro tyto posluchače, jimž stačí pro jich pozdější praktickou činnost (hlavně pro budoucí správní úředníky) pouze povrchnější znalost elementárních základů statistické metody, byla by zajisté tato *p a s s i v n í* účast v semináři dostatečná.

zvláštním, za statistickým účelem provedeným šetřením, nýbrž u příležitosti jiných úředních úkonů (t. zv. sekundární statistika), jednak její výsledky nebyly zpracovávány samostatnými orgány (úřady) statistickými. Na těchto úřadech vyžadovaly se zprvu, jak sděluje *Meitzen*, l. c., str. 34, „obšírné topograficko-statistické popisy zemí, líčení hospodářských poměrů zemí, obyvatelstva a státu“. Současně asi se vzrůstající potřebou samostatných šetření statistických (primární statistika) počala se pociťovati i potřeba samostatných statistických úřadů státních a komunálních. Na Achenwallovskou metodu stačil úředník, jen příležitostně touto statistikou zaměstnáváný, bez zvláštních odborných znalostí theoretických. Když však počal dominovati nový exaktní směr i n d u k t i v n í statistické metody, bylo zapotřebí i orgánů v této nové metodě vyškolených, na nichž musila se mimo to vyžadovati větší a širší theoretická znalost státovědeckých disciplin než na ostatních t. zv. koncepčních úřednících. Tím vznikl nový typ „úředníků“, reprezentující jakousi směšeninou theoretika s praktikem, učence s úředníkem. Vývoj byl pozvolný a není, jak se domnívám, dosud ukončen. Jako příklad chci uvéstí nejbližší nám poměry rakouské:

Zde byl zřízen roku 1829 zvláštní topograficko-statistický úřad. V roce 1840 vstoupila pak v činnost „Direkce pro administrativní statistiku“ (Direktion der administrativen Statistik). Tehdejší rozhodující kruhy, nepochopivše zprvu změnu nastavší v theorii a metodě statistické, představovaly si úřední činnost statistickou jako jakousi odrudu ú č e t n í služby, čemuž zajisté v první řadě napomáhala vnější podobnost činnosti statistické a účetní (čísla a rubriky!). Tomuto stavu odpovídaly také tehdejší publikace statistické: Data se podávala, nevysvětlovala se však; to přenecháváno jednak jiným úřadům, jednak theoretické práci soukromých učenců. Poznenáhlym poznáním skutečné podstaty nové metody statistické nastávala i zde změna. V čelo těchto „administrativních“ úřadů pomocných povolávání vynikající theoretikové národohospodářští a jiní. Tak převzal řízení rakouské „direkce pro administrativní statistiku“ proslulý profesor *Inama-Sternegg* a tím počala se měniti celková tvárnost a činnost úřadu jím řízeného. Z původně účetních departementů a úřadů stávaly se vědecké ústavy. Úřední publikace statistické nebyly již pouhými neote-

sanými prostředky a prameny pro další vědecké práce, nýbrž vědeckými publikacemi κατ' ἐξοχήν. Obsah tabulek, sestavených dle určitého vědeckého plánu, byl ve zvláštní textuální části kriticky probrán a analysován. Pro takové práce nestačil již lečjaký úředník konceptní, který dovede po případě výborně vyřizovati „akta“, k nim bylo zapotřebí úředníků s vědeckou „žilou“ a literárními ambicemi.⁸⁾ (Nesmíme zde zapomenouti, že talent literární, t. j. vloha určitou látku samostatně disponovati a literárně zpracovati v harmonický celek, určený pro publikaci, jest něco zcela specifického. Všeobecně jinak nadaný člověk nemusí míti právě tuto vlohu. Tak seznal jsem mnoho bystrých a nadaných, zkrátka výborných úředníků, kteří však za živý svět nebyli s to napsati kloudný článek o kterémkoli předmětu. Naopak jsou mi známi autoři všeobecně ceněných spisů, kteří dle všeobecného úsudku jako konceptní úředníci nijak nevynikají, ba mnohdy ani průměru nedosahují).

Příkladu státu rakouského následovaly pak jednotlivé korunní země, zřizující zvláštní zemské statistické úřady dle těchže zásad, pak i jiné autonomní korporace.⁹⁾

⁸⁾ Proto není náhodou, nýbrž zcela přirozeným a zdravým důsledkem, že do zmíněné „direkce“, na jejíž místo nastoupila roku 1863 „c. k. statistická ústřední komise“, povolávání zhusta mužové z akademické kariéry nebo takoví, kdož na akademickou kariéru se připravovali. Ze starších cituji zde na př.: Inama-Sternegg, Juraschek, Ferd. Schmid, E. Mischler, Jindř. Rauchberg, Schullern-Schrattenhofen, W. Schiff.

⁹⁾ Souběžně s těmito nás zde v první řadě zajímavými změnami počaly též spory o vhodnosti centralisace statistické služby. K tomu zde podotknouti dlužno jen tolik, že u nás v Rakousku v této věci nebylo zaujato nějaké důsledné stanovisko. Máme sice c. k. ústřední statistickou komisi (k. k. statistische Zentralkommission), která služebně podřízena jest ministerstvu kultu a vyučování, jelikož zdálo se asi její organizátorům, že toto ministerstvo bude míti největší zájem na vědecké činnosti tohoto úřadu, vedle ní však existují u některých ministerstev — hlavně u ministerstva obchodu, financí, železnic a orby — zvláštní oddělení, která si obstarávají svou resortní statistiku samostatně a neodvisle od ústřední statistické komise, z čehož vzniká nejen škodlivá decentralisace statistiky, nýbrž i mnoho zbytečné práce. Statistická komise vydává totiž někdy jaksi z druhé ruky — asi za tím účelem, aby uhájen byl princip centralisace — statistický materiál jinými ministerstvy a úřady již zpracovaný a publikovaný. Tak na př. vychází v oficielní, ústřední

Veškerou tuto změnu ve statistické službě dlužno i s oekonomických, vědecko-úsporných hledisek vítati. Neboť ten, kdo jest s to vypracovati vědecky cenný a bezvadný návrh a plán k nějakému většímu a samostatnému statistickému šetření a řídití jeho provedení, musí býti též s to a jest k tomu v první řadě povolán, aby výsledky takového šetření vědecky zpracoval a analysoval. Přenechávati tuto druhou část statistické činnosti, která celé dílo teprve korunuje, jiným činitelům — hlavně soukromé práci statistických theoretiků — znamená tudíž zbytečné mrhání vědeckou prací. Neboť onen soukromý učenec, který nesúčastnil se původní práce sám, musí si teprve pracně učiniti úsudek a obraz o statistickém depouillementu, o zásadách, dle kterých šetření bylo provedeno — zkrátka musí se vmysliti do hlavy onoho úředníka, za jehož řízení bylo provedeno dotyčné šetření, což jest zajisté prací velice nesnadnou a někdy i úplně nemožnou (v oněch případech totiž, kdy z úřední publikace nelze úplně seznati zásady a postup šetření).

Dle právě vypsaného nynějšího stavu věcí zbývá tudíž pro soukromou vědeckou práci toliko podrobnější zpracování určitých speciálních partií nějakého šetření.

Že by dnešní stav byl konečným bodem vývoje, nelze zajisté tvrditi. Naopak možno očekávati, že budou v budoucnosti provedeny ještě další změny v organizaci těchto úřadů, které budou odpovídati jejich poslání jakožto vědeckých ústavů, že bude dále zavedena žádoucí pružnost v poměru mezi počtem vědeckých pracovníků (nyní t. zv. „konceptních“) a počtem ostatních, v nejširším smyslu „pomocných“ úředníků statistických. O podrobnostech nemohu se zde šířiti.

statistickou komisí vydávané sbírce „Österreichische Statistik“ sešit o statistice dopravy a obchodu vnějšího, jemuž mimo jiná, taktéž již publikovaná data slouží za základ obšírnější, lepší a podrobnější publikace „Statistik des auswärtigen Handels“, vydávaná ministerstvem obchodu.